

THE ASSOCIATIVE DICTIONARY OF LANGUAGE

Ala SAINENCO, Associate Professor, PhD, "Alec Russo" State University of Bălți, Moldova

Abstract: One of the fundamental functions of the culture is the function of matrix through which various objects and phenomena, placed within a „cultural micro cosmos”, are given names. The names are the result of certain knowledge „activities” and compresses potential energy (potential models of cultural actions). Through name there is created a linguistic image which contains the totality of perceptive, conceptual and procedural knowledge of the native language speaker on the real world. The elements from the world’s continuum, received by the human in the period of his activities and communication, are reflected in the human consciousness in such a way that this reflection settles the causal and special links among the realia and the conditioned emotions of this. Because the study of the lingual consciousness mainly in its process of realization is impossible, the unique solution of the research could be found in its result state, which is materialized through language. And one of these materializations is the associative dictionary of the language.

Keyword: associative dictionary of the language, the association, a linguistic image.

1. În accepție uzuală, termenul *dicționar* trimite la „operă lexicografică cuprinzând cuvintele unei limbi, ale unui dialect, ale unui domeniu de activitate, ale unui scriitor etc., organizate într-o anumită ordine (de obicei alfabetică) și explicate în aceeași limbă sau traduse într-o limbă străină”. Tipologia lexicografică conturează interesul pentru domeniul dicționarilor și, implicit, direcțiile demersurilor lexicografice, reflexe ale unor necesități și interese de cercetare sau de comunicare. Monolingve sau bilingve, dicționarele reprezintă în sine un nomenclator al cuvintelor dintr-o limbă. O analiză orientată a intrărilor de dicționar și a definițiilor acestora pune în relief relațiile sistemice existente în limba/limbile respective. Dintre tipurile de raporturi pe care se bazează o stare de limbă, evidențiate de Ferdinand de Saussure (Saussure, 135), dicționarele rețin explicit raporturile sintagmatice în situațiile de exemplificare a funcționării unui sau altui cuvânt. Există însă, după Ferdinand de Saussure, două forme ale activității mentale, indispensabile vieții limbii, care se reflectă în două tipuri de relații: sintagmatice și asociative. Relațiile sintagmatice țin de activitatea de discurs, în care „cuvintele contractează între ele, în virtutea înlănțuirii lor, raporturi bazate pe caracterul linear al limbii, care exclude posibilitatea de a pronunța două elemente în același timp” (Idem, 135). În afara discursului, arată Ferdinand de Saussure în continuare, „cuvintele ce au ceva în comun se asociază în memorie; în acest fel ele formează grupuri în sînul cărora domnesc raporturi foarte diferite”. Raportul sintagmatic este, în opinia lingvistului genevez, *in praesentia* și se bazează pe doi sau mai mulți termeni prezenți într-o serie efectivă, iar raportul asociativ este *in absentia* într-o serie mnemonică virtuală. Asocierile reprezintă un anume fel de definiții ale cuvintelor, explicații ale entităților, fapt care poate fi pus în evidență prin compararea definiției de dicționar și a relațiilor asociative stabilite de vorbitori:

Dicționarul explicativ al limbii române

EA⁹⁴

OM: 1. Ființă superioară, socială, care se caracterizează prin gândire, inteligență și limbaj articulat, iar din punct de vedere morfologic prin poziția verticală a corpului și structura piciorului adaptată la aceasta, mâinile libere și apte de a efectua mișcări fine și creierul deosebit de dezvoltat.

om: *ființă* (27); *persoană* (11); *bun* (8); *viață* (7); *animal* (6); *lume* (4); *suflet* (4); *individ* (3); *familie* (3); *eu* (3); *nebun*(2); *gospodar* (2); *copil* (2); *plăcut* (2); *viu* (2); *deștept* (2); *cinstit* (2); *frumos* (2); *omenie* (2); *creatură* (2); *bunătate* (2);

2. Persoană care se află în slujba cuiva; persoană de încredere.

3. Persoană de vază, de seamă.

4. Bărbat.

personalitate (5);

5. Persoană oarecare, cineva, oricine.

femeie (6); *bărbat* (2);

2. Memoria lingvistică individuală reflectă asociațiile individuale ale omului ca ființă vorbitoare. Analiza unui număr relevant de asocieri ale unui cuvânt poate reliefa schema lui asociativă în cadrul unei comunități de vorbitori, iar stocarea acestor rețele asociative într-un dicționar asociativ al limbii ar oferi tabloul general a ceea ce Ferdinand de Saussure numește *serii mnemonice virtuale*.

Prin urmare, caracterul supraindividual al limbajului, pe de o parte, și continuitatea unor asociații în cadrul unei comunități lingvistice justifică calificarea lor drept asociații, comune caracteristice vorbitorilor unei limbi, reprezentanților unei culturi. În limitele unei culturi, trăsăturile se corelează conturând atitudini generale specifice mediului respectiv. Reliefabile mai cu seamă prin comparare, aceste atitudini conturează dominantă culturală a tabloului lumii unei etnii. Or diferențele majore constante continuă a fi cele naționale, iar forma culturii în care aceste trăsături pot fi identificate este limbajul ca reflectare a viziunii despre lume. Dicționarul asociativ oferă, din această perspectivă, un instrument la îndemâna unor cercetări orientate spre reliefarea specificului lingvo-cultural.

3. Prin comparare, se poate observa că reprezentanții unor culturi diferite, vorbitori de limbi diferite, au asociații distincte chiar și în cazul cuvintelor care trimit la necesități vitale, cum ar fi necesitatea de a bea și de a mânca. Astfel, stimulul *foame* se asociază pentru vorbitorii limbilor română și rusă cu alte fenomene “negative”: *sete* (9) în cazul limbii române și *холод* (106) în cazul limbii ruse. Prima reacție, în cazul vorbitorilor de română, este soluția: *mîncare* (31), iar în cazul vorbitorilor de rusă – o intemperie: *холод* (106). Pentru ultimii, foamea se asociază accentuat cu războiul: *война* (10), *блокада*, *Ленинград* (7), *в Поволжье* (5). Determinativele pe care le conferă vorbitorii de rusă sunt dezagreabile: *не тетка* (99), *страшный* (24), *сильный* (23), *плохо* (10), *лютый*, *ужасный* (7), *собачий* (6), *жестокый* (5).

⁹⁴ Baza de date pentru limba română obținută în rezultatul unor experimente asociative (EA) de un grup de cercetători de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți în cadrul proiectului instituțional de cercetare fundamentală 11.817.07.35F. *Cercetarea structurilor asociative ale limbii române și elaborarea Dicționarului asociativ*

Drept cauze ale acesteia sînt considerate de vorbitorii de română: *secetă* (5), *sărăcie* (4), *nevoie* (3), *război* (3), *criză* (2). Determinativele *foamei* în română indică percepere mai puțin dure: *mare* (7), *de lup* (6), *grea* (3), față de rusă. Produsele prin care foamea poate fi potolită denotă, de asemenea, o concepere diferită a fenomenului, parte explicabilă și prin polisemia în română a cuvîntului *foame*, înțeles și drept poftă. Avem, astfel, în română: *mîncare* (31), *hrană* (6), *shaorma* (2), *plăcinte* (2), *pîine* (2), iar în rusă: *хлеб* (13), *еда* (11).

EA
foame: mîncare (31), sete (9), mare (7), hrană (6), durere (5), secetă (5), stomac (4), de lup (6), sărăcie (4), nevoie (3), flămînd (3), război (3), sătul (3), grea (3), moarte (3), chin (2), shaorma (2), plăcinte (2), criză (2), greutate (2), pîine(2) greu(2)

DALR⁹⁵
голод: холод (106), не тетка (99), страшный (24), сильный (23), хлеб (13), еда (11), война, плохо (10), жажда (8), блокада, ленинград, лютый, смерть, тетка, ужасный (7), собачий (6), в Поволжье, желудок, жестокий, нищета, страх (5)

Vorbitorii celor două limbi asociază *setea* cu *apa*, elementul a cărui absență provoacă starea respectivă. A doua asociere pe care o fac vorbitorii de limbă română este corelativă cu cea de la stimulul *foame*: așa cum foamea se asociază cu setea; respectiv și setea se asociază cu foamea. *Setea* în mentalul românesc configurează o totalitate de stări, care poate precizată prin *setea de apă*; ea poate fi *puternică* și reprezintă o *necesitate*; absența apei și, respectiv, starea de sete este asociată cu lipsa acesteia în anumite zone climaterice – *pustiu*. În limba rusă, stimulul *жажда* are o pronunțată utilizare metaforică, însemnînd frecvent dorință: *жажда мести* (49), *жажда жизни* (45), *жажда знаний* (29), *жажда любви* (13).

EA
sete: apă (83), foame (9), mare (6), de apă (5), pustiu (3), puternică (2), necesitate (2), pahar (2)

DALR
жажда: вода (64), мести (49), пить (47), жизни (45), знаний (29), пустыня (20), сильная (14), любви, мучает (13)

4. Creativitatea individuală în limbaj și perceperea acesteia de către o comunitate culturală se construiește, de asemenea, pe un suport supraindividual, chiar dacă acesta, ca și regulile limbajului sînt, de obicei, interiorizate și inconștiente. Elementele de limbaj *aștepta*, *toamnă*, *cer*, *lună*, *frunză* creează anumite serii asociative în psihicul vorbitorilor de limbă română:

aștepta: răbdare (11); sta (8); timp (7); tren (6); autobuz (4); mult (4); întîlnire (3);mama (3); răbda (3); pe cineva (2); vara (2); a sta (2); troilebuz (2); nerăbdare (2);

toamnă: frunze (25); aurie (15); anotimp (13); frunză (8); galben (5); tristețe (5);primăvară (4); iarnă (4); ploaie (4); bogată (4); tristă (3); auriu (3); tîrzie (3); ploi (3);nostalgie (2); cald (2); sumbru (2); bogăție (2); ploioasă (2); tîrziu (2); roadă (2);aur (2); frumoasă (2); melanco lie (2); școală (2); posomorît (2); frig (2); vara (2);rece (2); galbenă (2);

⁹⁵ Dicționarul asociativ al limbii ruse (Русский ассоциативный словарь – în continuare DALR)

cer: *albastru* (30); *senin* (19); *nori* (12); *soare* (10); *libertate* (7); *nor* (7); *stele* (6); *boltă* (4); *seninătate* (4); *liniște* (3); *curat* (3); *stea* (3); *pământ* (3); *dumnezeu* (3); *Dumnezeu* (3); *înalt* (2); *înălțime* (2); *îngeri* (2); *plăcut* (2); *nour* (2);

lună: *plină* (28); *noapte* (21); *soare* (15); *cer* (11); *stele* (7); *stea* (5); *romantic* (5); *mare* (5); *zile* (5); *nouă* (4); *seară* (4); *romantism* (4); *satelit* (3); *frumoasă* (3); *astru* (3); *an* (2); *lumină* (2); *februarie* (2); *mai* (2); *timp* (2);

frunză: *verde* (59); *copac* (47); *toamnă* (9); *pom* (7); *creangă* (4); *viață* (4); *galbenă* (4); *toamna* (3); *uscată* (3); *natură* (3); *primăvară* (2); *petală* (2); *floare* (2); *cade* (2);

loc: *spațiu* (19); *frumos* (6); *mare* (6); *gol* (4); *casă* (4); *acasă* (4); *așezare* (3); *scaun* (3); *comod* (3); *aici* (2); *pământ* (2); *ascuns* (2); *parc* (2); *foc* (2); *biserică* (2); *ocupat* (2); *teritoriu* (2); *sfânt* (2); *teren* (2); *verde* (2); *muncă* (2); *mic* (2); *curat* (2); *întâlnire* (2); *încăpere* (2); *veci* (2); *aparte* (2).

Acestea (și alte elemente care nu au fost prinse în baza de date EA) constituie configurația lexicală a poemului *Stare de septembrie* de Vasile Iftime:

*Este toamnă,
și mă încercă o cădere de frunză,
țin cu mâna de lună
ca un călător fără loc în tramvai,
nicio improvizație,
între două stații,
cerul este mereu
locul unde mă aștepti.*

Se observă că și alte cuvinte care nu se regăsesc în lista de cuvinte stimulează în câmpul asocierii ca răspuns la cuvintele-reacții: *cădere* – a cădea – *frunză*; *tramvai*, perceput ca lexem poetic în comparație cu *autobuz*, *troleibuz*, *tren* – a aștepta.

Prin relații sintagmatice, explicite, dar și prin relații asociative, latente, relevabile și din EA se construiește mesajul poemului. Deși, aparent, starea eului liric se circumscrie unui timp (*septembrie*, *toamnă*) și spațiu (*cerul*) concret, semnele sînt ale atemporalității și ale aspațialității marcate de *mereu* ca temporalitate nedeterminată și *cerul* ca întindere nelimitată, seninătate, locuită, în viziunea lingvală asupra lumii, de îngeri și de Dumnezeu (a se vedea asocierile). Starea eului liric este definită printr-un început de toamnă (*septembrie*), marcat de bipolarism, căci și toamna se asociază, pe de o parte, cu *bogăția* și *plinătatea*, iar, pe de altă parte, cu *tristețea* și *nostalgia*. *Toamna* aduce cu sine *căderea* de *frunze*, termeni ce țin și de același câmp lexical. Așteptarea, care în mentalul colectiv se asociază cu răbdarea, cu așteptarea cuiva drag, cu timpul, se leagă sintagmatic de termenul *mereu*, subliniind și durata temporală a verbului.

5. Aceste și alte posibilități de utilizare a Dicționarului asociativ argumentează necesitatea și justifică efortul cercetării structurilor asociative ale unei limbi și redactarea unui asemenea dicționar pentru limba română.

Referințe bibliografice

Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Polirom, 1998.

Русский ассоциативный словарь. В 2 т. / Ю.Н.Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. Т. I. От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов. М.: АСТ-Астрель, 2002. 784 с.